

ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ, СПЕЦИФІКА

Хусаїнов Р.В., Янченко А.Ю., Руденко М.М.
Київський національний лінгвістичний університет

Наукові дослідження, проведені в останні 50 років довели, що знання відіграють важливу роль в процесі розвитку економіки, що спричинено результатами науково-технічної революції і переходом на постіндустріальну модель економічного розвитку, у якій основним джерелом доданої вартості стає ресурс знань. Економіка, заснована на знаннях, відповідає за створення багатства шляхом накопичення і впровадження знань. В рамках даної наукової роботи, автори на основі проведеного дослідження, проводять аналіз інституційних ресурсів формування та розвитку економіки знань. Дослідження розкриває роль економіки знань в рамках моделі інноваційного розвитку економіки, наведені приклади стимулювання інноваційного розвитку в розвинутих країнах світу. Доведено взаємозв'язок економічного зростання національної економіки з розвитком механізму державно-приватного партнерства.

Ключові слова: економіка знань, інноваційний розвиток, державно-приватне партнерство, інформація, національне господарство, наука, освіта.

Постановка проблеми. Глобальний характер економічних систем, схожість структури національного виробництва і ресурсної бази багатьох економік світу призвели до посилення конкуренції в умовах глобалізованого світу. Це призвело до зниження доходів від реалізації природних ресурсів і стагнації економік країн. При наборі відомих інструментів і інститутів розвитку, єдиного для всіх країн рецепта успішного інноваційного розвитку не існує. У країнах, які сьогодні є лідерами інноваційного розвитку, реалізовувалися власні національні програми, більшість яких побудовані на основі реалізації нового прогресивного ресурсу – знань. Саме інвестування у продукування нових знань в рамках стратегій інноваційного розвитку сформували нову теоретичну модель економічного розвитку – економіки знань. Не виключенням є і Україна, яка в умовах дефіцити значних природних ресурсів вимушена шукати нові важелі економічного зростання. Еволюція економічної системи в сучасних умовах пов'язана з сегрегацією нових видів економічної діяльності, обумовленої культивуванням та відтворенням «знання», а також з кумуляцією інноваційних напрямів економіки з метою подальшої модифікації економічної структури, забезпечення «розумного» економічного зростання і сильних конкурентних позицій національного господарства в глобальному економічному просторі. Ключовими завданнями сучасного українського суспільства, реалізація яких визначає швидкість і ефективність трансформаційних процесів, що відбуваються в індустріальній економіці, є створення наукомістких галузей виробництва, впровадження інноваційних методів управління, інтеграція освіти і науки у систему національного господарства, розвиток інтелектуальної власності, сервісної індустрії з інтелектуальними

послугами та послугами, які містять знання. Таким чином, знання стає фундаментом для всіх форм відтворення як матеріального, так і духовного. Дослідження механізму активізації і посилення ролі знань, перехід до економіки знань є ключовою задачею сучасної економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням формування і розвитку економіки знань, і її складових, присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Ю. Бажала, Дж. Белла, Дж. Гелбрейта, В. Гейця, Л. Федулової, П. Друкера, Ф. Фукуями, С. Крамера, Л. Лейдесдорфа, П. Ромера та інших. Окремо заслуговують на увагу розробки фахівців Світового Банку (далі – СБ) – Індекс економіки знань (The Economy Knowledge Index), який дозволяє оцінити рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, в різних країнах світу, на основі власної методології (The Assessment Knowledge Methodology), що містить 148 структурних і якісних змінних для 146 країн, для виміру їх продуктивності в 4 основних групах: економічний стимул і інституційний режим; освіта; інновації; інформаційні і комунікаційні технології.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Політика розвитку національного господарства на основі «економіки знань» стала локомотивом розвитку у провідних країнах світу. Дослідження їх успіху та інституціональних ресурсів, що сприяли такому успіху, є головною задачею даного дослідження, з метою вивчення можливості імплементації в реаліях вітчизняної економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне узагальнення підходів до формування і розвитку економіки знань як основного інструменту інноваційного розвитку національного господарства.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний та практичний інтерес до економіки знань пов'язаний з тим, що країни, які найбільш активно розвивали складові «економіки знань»: інформаційно-комунікаційні технології, освіту, інновації, науку тощо в кінцевому результаті досягли найбільшого економічного ефекту, що виражається у темпах розвитку економіки, зростанні валового внутрішнього продукту та покращенні якості життя населення.

Як зазначає Л. Федулова: «...в основі економічного зростання лежать результати науково-технічного прогресу. Ті країни, що прийняли цей факт як керівництво до дії, сьогодні розквітають, а інші – фактично змушені платити власникам нових технологій інтелектуальну ренту за рахунок заниження ціни праці своїх громадян, за рахунок експлуатації своїх природних ресурсів. Створення ефективних механізмів комерціалізації знань дозволяє прискореними темпами вирішувати такі важливі завдання, як підтримка темпів зростання економіки і її конкурентоспроможності на світових ринках...» [1, с. 75].

Не зважаючи на розуміння важливості феномену «економіки знань» і досі, більшість країн світу, в тому числі і Україна, недостатню увагу приділяють розвитку складових «економіки знань». Саме поняття «економіки знань» сформувалося в 60-х роках ХХ століття, першим його ввів у науковий обіг Фріц Махлуп. Саме з цього часу, вченими багатьох країн світу приділяється надзвичайно велика увага дослідженням у сфері економіки знань. Всесвітньовідомі економісти і теоретики менеджменту неодноразово підкреслювали роль знань в економічних процесах, серед них: А. Маршалл, Й. Шумпетер, Р. Нельсон, С. Вінтер, П. Друкер та інші.

Найбільш загальним на сьогодні є таке визначення економіки знань – економіка, що створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання та конкурентоспроможності [1, с. 591].

Модернізація вітчизняної економіки пов'язана з вирішенням великої кількості завдань, що припускають повноцінне дослідження і розвиток ресурсної бази в постіндустріальній економіці чи економіці знань. Історично економічною наукою пропонувалися різні підходи до аналізу ресурсів, що формують економічну систему. Традиційно в якості основних факторів виділялися земля, праця і капітал. Потім поетапно до них приєдналися такі ресурси як підприємництво та інтелектуальний капітал. Ресурси, як системні компоненти економіки стали основними рушійними факторами, що визначають розвиток соціально-економічної системи.

У класичному розумінні системний ресурс економіки представлений чотирма складовими:

– Об'єктний ресурс, як сукупність комерційних і некомерційних організацій, а також система органів регіональної і місцевої влади, органів державного управління.

– Ресурс середовища, що полягає в рівні розвитку інфраструктури, системи комунікацій: зв'язку, транспорту, засобів масової інформації та інститутів, що сприяють переміщенню у відповідних просторах матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів.

– Процесний ресурс, що представляє собою комплекс засобів і можливостей, а також сприяє створенню механізму для переміщення благ в економічному просторі. Мається на увазі, перевезення вантажів і пасажирів, переміщенні фінансових активів, обмін інформацією, технологіями.

– Проектний, на макрорівні «складений з можливостей організації проектів на всіх рівнях економіки, шляхом концентрації трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів в обмеженому просторі у короткостроковому періоді» [2, с. 276].

Емпірично, вище перераховані ресурси, які формують економіку знань, знайшли своє відображення в Індексі знань і Індексі економіки знань СБ. Індекс знань визначається як середня величина, що складається з трьох індексів – освіти, інновацій, інформаційних технологій і комунікацій. Індекс економіки знань являє собою середнє значення чотирьох індексів: індексу економічного стимулу та інституційного режиму, індексу освіти, індексу інновацій та індексу інформаційних технологій і комунікацій. На основі розрахунків даного індексу Світовий банк представляє звіт, згідно якому лідируюча позиція за рівнем розвитку економіки знань станом на 2012 рік зберігається за Швецією, далі йдуть Фінляндія, Данія, Нідерланди, Норвегія та інші, на восьмому місці Німеччина, США займають 12 позицію. Україна на сьогоднішній момент займає тільки 56 позицію, що на 2 позиції нижче у порівнянні з рівнем 1995 року.

Не більш кращими є позиції України в інших глобальних рейтингах, що проілюстровано в таблиці 1.

Невтішні позиції України в наведених вище рейтингах пов'язані у першу чергу з недосконалим інституційним середовищем і критично низькою «увагою» до складових економіки знань з боку держави. Окремо слід зазначити, що економічна політика української влади не сприяє інноваційному розвитку країни.

Таким чином, варто виділити наступні важливі аспекти, на яких має базуватися економічна політика для проведення успіш-

ної соціально-економічної трансформації у напрямку економіки знань:

- створення сприятливого інвестиційного клімату та заохочення інвестицій, особливо у високотехнологічні виробництва;
- розвиток інститутів науки і технологій в якості найважливіших ресурсів, що живлять економічне зростання;
- удосконалення державної політики у сфері освіти;
- створення і підтримці конкурентних умов для всіх економічних агентів з метою заохочення інновацій і зростання продуктивності праці;
- формування трудових ресурсів, здатних до адаптації до швидко мінливих умов і мають навички і здатність приймати ефективні рішення в умовах ризику;
- формування дієвої нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності;
- сприяння комерціалізації і трансферу технологій з боку суб'єктів державної власності;
- сприяння впровадженню механізму державно-приватного партнерства, в першу чергу, сприяючи взаємодії в рамках тріумвірату «освіта-наука-виробництво»;
- стимулювання гнучкого інституційного середовища, насамперед, у галузі державного управління.

Таблиця 1

Позиції України в міжнародних рейтингах

Назва рейтингу	Рік	Позиція*
Рейтинг країн світу за Індексом розвитку людського капіталу (The Human Capital Index)	2015	31 (124)
Рейтинг країн світу за Індексом глобалізації (KOF Swiss Economic Institute, The 2013 Index of Globalization)	2013	47 (187)
Рейтинг розвитку Інтернету в країнах світу у 2014 році (The Web Index 2014)	2014	46 (86)
Рейтинг країн світу за Індексом інновацій 2014 (The Global Innovation Index 2014)	2014	63 (143)

*В дужках наведена загальна кількість країн, які представлені в рейтингу

Джерело: [3, с. 96]

Процеси становлення економіки, заснованої на знаннях, об'єктивно припускають наявність відповідних інституційних ресурсів. В першій частині статті у якості ресурсів формування та розвитку економіки знань розглядається сукупність наявних і потенційно інститутів і організацій, ринків, що забезпечують капіталізацію знань у формі високих технологій та управлінських інновацій. Далі, нами розкривається специфікація ресурсів формування та розвитку економіки знань в умовах економіки України.

Вважаємо, що специфікація даних ресурсів включає:

- 1) інститути науки та її редукції в інновації, що розглядається як ресурсна основа економіки знань;
- 2) інститути ринку інтелектуальних послуг;
- 3) інститути ринку освітніх послуг;
- 4) інститути ринку праці.

Джерелами знань служать наука і практика людської діяльності. Наукова діяльність, науково – дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР) відносяться до основних видів діяльності, що орієнтовані на інформаційне виробництво. Результатом наукової діяльності є отримання нових знань, які можуть бути використані в практичних цілях або скласти основу для подальших фундаментальних і прикладних досліджень. Застосування знань у виробництві здійснюється шляхом впровадження інновацій як результатів створення і поширення інформації, інтелектуальних продуктів, отриманих при здійсненні НДДКР. Інноваційний процес передбачає цілий комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів. У своїй сукупності вони призводять до появи інновації, яка представляє собою нове знання, технологію, продукт, послугу, метод організації взаємозв'язків, що раніше не застосовувалися на аналізованому господарському просторі.

На думку авторів: «... інноваційна економіка ґрунтується на знаннях, і це означає, що основним капіталом будь-якої економічної структури стає інтелектуальна власність, людський капітал, інноваційні розробки та «ноу-хау», а не матеріальні активи і традиційні ресурси, що ще раз свідчить про трансформацію матеріальної основи капіталу в інтелектуальну» [4, с. 25].

Показовими є приклади підтримки наукових досліджень на основі моделі інноваційного розвитку з боку розвинутих країн та країн Південно-Східної Азії. Наприклад, у Сінгапурі інноваційна система включає:

- а) податкове стимулювання інноваційної діяльності. Наприклад, при витратах на R & D компанії мають право зменшити базу оподаткування на суму, еквівалентну 150% обсягу вкладень, щоправда, не більш ніж на 150 тис. сінгапурських дол. на рік. Передбачені податкові канікули для нових бізнесів строком до 20 років, для знову зареєстрованих фірм також зменшується база оподаткування на 100 тис. сінгапурських доларів. Транснаціональні корпорації отримують податкову знижку 10% протягом 10 років, звільняються від оподаткування дивідендів. Малі та середні фірми щорічно протягом 3-х років можуть списувати 150 тис. дол. на об'єкти тощо [5];

б) активне залучення іноземних вчених і фахівців з усього світу, в тому числі високими гонорарами.

На відміну від індустріальної економіки, де фактором відкриття нового є конкуренція, в інноваційній економіці таким фактором виступає кооперація.

Найбільш прогресивною формою на сьогоднішній день є механізм державно-приватного партнерства (далі – ДПП), коли в єдине ціле для реалізації певного проекту об'єднуються зусилля органів державної/регіональної влади (або підконтрольних їм суб'єктів господарювання), установи освіти та/або науки і приватний бізнес. Ключовим чинником при реалізації проектів ДПП в умовах інноваційного розвитку економіки є наявність ефективних передумов, інакше кажучи, фундаменту. Таким фундаментом є науково-дослідні та дослідно-конструкторських інститути та лабораторії, а також університети, в яких на основі фундаментальних і прикладних досліджень народжується затребувана на ринку інноваційна продукція: нові матеріали, продукти, технології, програмне забезпечення, а також готуються кваліфіковані кадри для інноваційного розвитку економіки. Разом з тим, перепоною на шляху співпраці між наукою, університетами та бізнесом може буди відсутність інформації про можливість такої співпраці і високими витратами, з якими стикаються організації в пошуках партнерства. Участь держави може сприяти координації приватних ініціатив і заохоченню створення тісних зв'язків між виробничими структурами, навчальними закладами та науково-дослідними установами. Окрім того, «Держава відіграє визначальну роль у процесах імплементації механізму ДПП в країні. Зокрема, саме державний апарат створює нормативно-правову базу для впровадження проектів на основі ДПП, регулює взаємодію між державним сектором і приватним, ство-

рює сприятливі умови для ведення бізнесу тощо» [6, с. 185].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз показав, що українська економіка знаходиться на початковій стадії формування економіки знань.

В умовах поточної економічної ситуації, коли розвиток багатьох високорозвинених країн та країн, що розвиваються відбувається відносно низькими темпами при негативному розриві реального і потенційного ВВП, з тенденцією до уповільнення зростання останнього, автори бачать першочерговими завданнями держави в подоланні не тільки циклічних і структурних економічних проблем, а й у створенні ресурсної основи формування економіки знань.

Економіка потребує проведення глобального реформування, зокрема, підвищення продуктивності праці та інноваційної діяльності в економіці. Для України, автори бачать необхідність системного та одночасного пошуку рішень проблем інституційного, інвестиційного, інфраструктурного та інноваційного характеру, до яких можна віднести: стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, пріоритетний розвиток науки і технологій, орієнтацію інститутів інтелектуальних та освітніх послуг на ринкові принципи господарювання, сприяння розвитку механізму державно-приватного партнерства, створення ефективного інституційно-інвестиційного простору, що дозволить здійснювати поширення інновацій в усіх галузях і секторах економіки, а також створення і підтримку цивілізованих конкурентних умов для всіх економічних агентів з метою стимулювання інновацій і зростання продуктивності праці.

Вироблення конкретних рекомендацій щодо інтенсифікації переходу вітчизняної економіки до економіки знань є предметом подальших досліджень науковців.

Список літератури:

1. Федулова Л. І. Економіка знань: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Любов Іванівна Федулова; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный потенциал / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
3. Хусаїнов Р. В. Глобалізація інноваційної сфери економіки: фактори, стан та наслідки для України / Р. В. Хусаїнов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – Вип. 10. – С. 94-98.
4. Хусаїнов Р. В., Данченко Л. Г. Інституційні умови та механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / Р. В. Хусаїнов, Л. Г. Данченко // Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / за ред. д.е.н., професора О. О. Непочатенко. – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – 236 с.
5. Налоговое стимулирование инновационных процессов / Отв. ред. Н. И. Иванова. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – С. 111-113.
6. Хусаїнов Р. В. Моделі державно-приватного партнерства: закордонний досвід та перспективи для України / Р. В. Хусаїнов // Науковий вісник ОНЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – На-уки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 4(224). – С. 177-191.

Хусаинов Р.В., Янченко А.Ю., Руденко М.Н.
Киевский национальный лингвистический университет

ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ: СУЩНОСТЬ, СОСТАВЛЯЮЩИЕ, СПЕЦИФИКА

Аннотация

Научные исследования, проведенные в последние 50 лет доказали, что знания играют важную роль в процессе развития экономики, что вызвано результатами научно-технической революции и переходом на постиндустриальную модель экономического развития, в которой основным источником добавленной стоимости становится ресурс знаний. Экономика, основанная на знаниях, отвечает за создание богатства путем накопления и внедрения знаний. В рамках данной научной работы, авторы на основе проведенного исследования, проводят анализ институциональных ресурсов формирования и развития экономики знаний. Исследование раскрывает роль экономики знаний в рамках модели инновационного развития экономики, приведены примеры стимулирования инновационного развития в развитых странах мира. Доказана взаимосвязь экономического роста национальной экономики с развитием механизма государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: экономика знаний, инновационное развитие, государственно-частное партнерство, информация, национальное хозяйство, наука, образование.

Khusainov R.V., Yanchenko A.Y., Rudenko M.M
Kyiv National Linguistic University

KNOWLEDGE ECONOMY: ESSENCE, COMPONENTS, SPECIFICITY

Summary

Scientific studies conducted in the last 50 years have proven that knowledge plays an important role in economic development, what is caused by the results of scientific and technological revolution and the transition to a post-industrial model of economic development, in which the main source of added value becomes a resource of knowledge. The economy based on knowledge, is responsible for the creation of wealth through the accumulation of knowledge and implementation them. As part of this research, the authors on the basis of the study carry out the analysis of institutional resources of formation and development of the knowledge of economy. The research reveals the role of the knowledge of economy in the model of innovative development of the economy, given examples of stimulating of innovative development in the developed countries of world. It is proved the relationship of economic growth of the national economy with the development of mechanism of public-private partnership.

Keywords: knowledge economy, innovation development, public-private partnership, information, the national economy, science, education.